

A külföldi könyvtárközi kölcsönzés előszobájában Lelőhelyezés az Országos Széchényi Könyvtárban*

SZÁDECZKY-KARDOSS Zsófia

Bevezetés

„Előszoba”-metafora

A könyvtárközi kölcsönzés legelső lépései közé tartozik – a kérés fogadása és iktatórendszerbe való bevezetése után – a leelőhelyezés, vagyis annak megállapítása, hogy a keresett dokumentum szolgáltatható-e valamelyik belföldi közgyűjteményből. A legnagyobb online leelőhely-adatbázisban, a MOKKA-ODR-ben pillanatok alatt ellenőrizhető, mely könyvtárakban érhető el, s ezekből melyekben kölcsönözhető a könyvtárközi kérésben szereplő könyv, folyóirat vagy egyéb információhordozó.

De mi történik, ha a MOKKA-ODR nem ad találatot? Ha munkánk során csak a magyarországi elektronikus közös katalógusra támaszkodnánk, ez azt jelentené, a kérés vagy teljesíthetetlen (Magyarországon

kiadott, külföldön sem elérhető dokumentumok esetében), vagy csak jelentős összegű költségtérítés ellenében, külföldi könyvtárból szolgáltatható (hazánkön kívüli megjelenésű anyagoknál). De mielőtt továbbítanánk külföldre a kérést, az még átkerül az „előszobába”, vagyis a leelőhelyező kollégákhoz, akik számos esetben mégiscsak belföldi leelőhely-adattal küldik vissza.

A magyarországi leelőhely-tájékoztató és a Központi Katalógus rövid története

Az országos szolgáltatásként elérhető központi leelőhely-tájékoztató ma már a könyvtárosi-kutatói köztudatban az Országos Széchényi Könyvtárhoz kötődik, de indulásakor, a század első felében nem a magyar nemzeti könyvtár hatáskörébe tartozott. A működéséhez szükséges alapot 1923-ban a *Központi*

* A XVIII. Országos ODR konferencián (2018. október 15-én Tatabányán) elhangzott előadás szerkesztett változata.

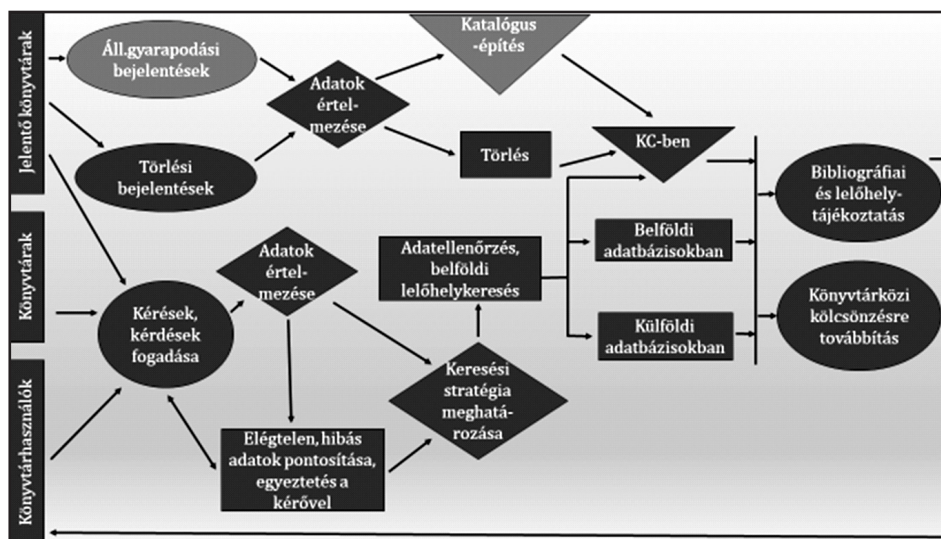
Címjegyzék (KC) létrehozása teremtette meg, amelyet a főbb magyar könyvtárak felett álló irányító és tanácsadó testület, az 1922-ben létrehozott *Országos Magyar Gyűjteményegyetem* kezdeményezett. A központi lelőhely-nyilvántartás megvalósítása a nemzetközi cserét, valamint a külföldi és belföldi könyvtárközi kölcsönzést is intéző *Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ (OKBK)* feladata lett. A lelőhely-tájékoztatót is ez az intézmény, illetve az ezen belül létrehozott *Könyvtári Tudakozó* végezte. A szolgáltatás és a katalógus építése a második világháború idején leállt, és csak 1949-ben indult újra az 1945-ben megalakult *Országos Könyvtári Központ (OKK)* felügyelete alatt. Az OKK 1952-es megszűnése után annak könyvforgalmi feladatait és a központi könyv- és folyóiratkatalógus gondozását az Országos Széchényi Könyvtár vette át.

A könyvtáron belül a KC önálló szervezeti egységként a közös katalógus építésével és a lelőhely-tájékoztatóval egyaránt foglalkozott, s a nyilvántartott dokumentumtípusok szerint 1970-ben szétvált: a következő mintegy harminc évben a *Könyvek Központi Katalógusa (KKK)* és a *Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusa (KFKK)* külön osztályként végezte tevékenységét. Az önállóság 2003-ban szűnt meg: a *folyóirat KC* ekkor a *Periodikafeldolgozó Osztályba*, a *könyv KC* pedig a *Dokumentumellátó Szolgálatba* olvadt be. A jelenleg is érvényes szervezeti felállás – vagyis hogy mind a *KKK*, mind a *KFKK* a könyvtárközi kölcsönzéssel került egy osztályra – csak

2008-ban alakult ki.

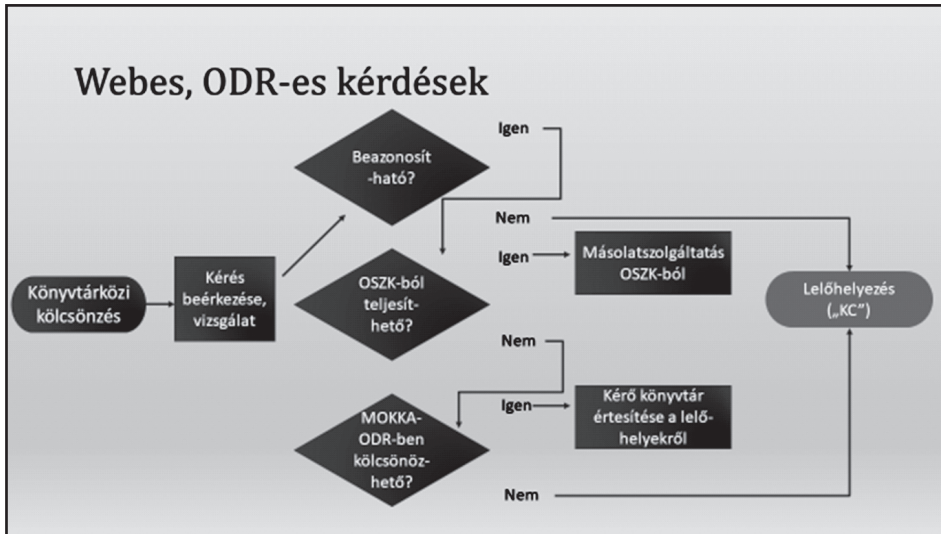
Ahogy egyre inkább elterjedt a számítógépes katalógizálás és az OPAC-ok használata, úgy szorult vissza a központi cédulakatalógus építése. 2005 óta a frissen beszerzett külföldi könyvekről csak szórványos bejelentéseket kaptunk – az utolsót 2016-ban. A katalógus gondozása így a jelentő könyvtárak állományából leaszott dokumentumok törlésére szorítkozik. Ezen kívül kisebb, online katalógussal nem rendelkező szakkönyvtárak esetében lehetőség szerint igyekszünk megszerezni a külföldi könyvek és folyóiratok éves gyarapodási jegyzékét.

A régi anyagok keresésekor azonban a *Könyvek Központi Katalógusa (KC)* még mindig nélkülözhetetlen információforrás: számos dokumentum belföldi lelőhelyét csak onnan tudjuk megállapítani. A KC napjainkban négy nagy egységből áll: az 1801 előtt megjelent művek katalógusa a *Régi Nyomtatványok Tárának* előterében, az Országos Széchényi Könyvtár épületének 6. szintjén, míg az ún. „retró” (1801–1985), a „kurrens” (1986–2000) és a 2000 utáni katalógus az épület 3. szintjén található. Az 1801 és 1985 között megjelent könyvek közül a szláv nyelvű műveket szerző, valamint cím szerinti betűrendben két önálló katalógusba rendezték, míg a retró katalógus harmadik alegységét az 1952-ig Magyarországon, bármely nem szláv nyelven kiadott és az 1985-ig külföldön, szintén nem szláv nyelveken megjelent könyvekről készült cédulák alkotják. A kurrens és a 2000 utáni katalógust már nem választották szét

1. ábra

KC folyamatára – A KC tevékenysége régen és ma – a bejelentések fogadása és a katalógusépítés (szürkével jelölve) már a múlté

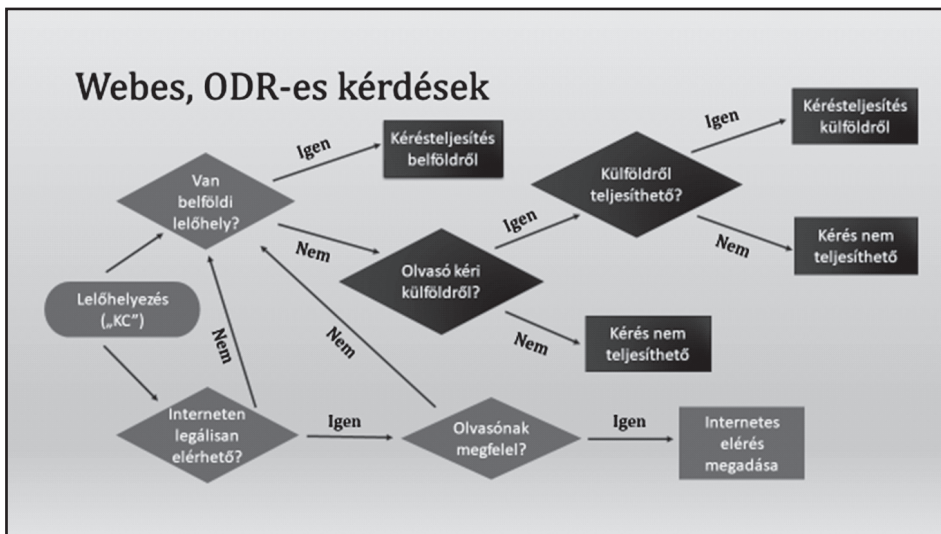
2. ábra

Webes, ODR-es kérdések

a dokumentumok nyelve szerint, így ezek az 1986–2000 között, illetve a 2000 után külföldön bármely nyelven megjelent könyveket tartalmazzák. A külföldi folyóiratok központi cédulakatalógusa szintén többletinformációt nyújt a Nemzeti Periodika Adatbázishoz (NPA) képest: az online változattal szemben tartalmazza a félbemaradt retrospektív lelőhelyjegyzékből (*Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban a XVII. századtól 1970-ig*) kimaradt cédulákat, a könyvként is felvett periodikumokat, valamint azokat a könyvtárakat is,

ahol egy adott időszaki kiadványnak csak néhány évfolyama érhető el.

A folyóiratok lelőhelyének megállapításához még egy, egészen mostanáig csak helyben elérhető forrás áll rendelkezésünkre: *Dallos Eszter és Lakatos Éva A magyar sajtó lelőhelyjegyzéke 1850–1952* című, kéziratban maradt munkája, mely az Országos Széchényi Könyvtár Szinnyei-termében található, de 2018 decemberétől digitális formában a Magyar Elektronikus Könyvtárban is elérhető.

3. ábra

Webes, ODR-es kérdések

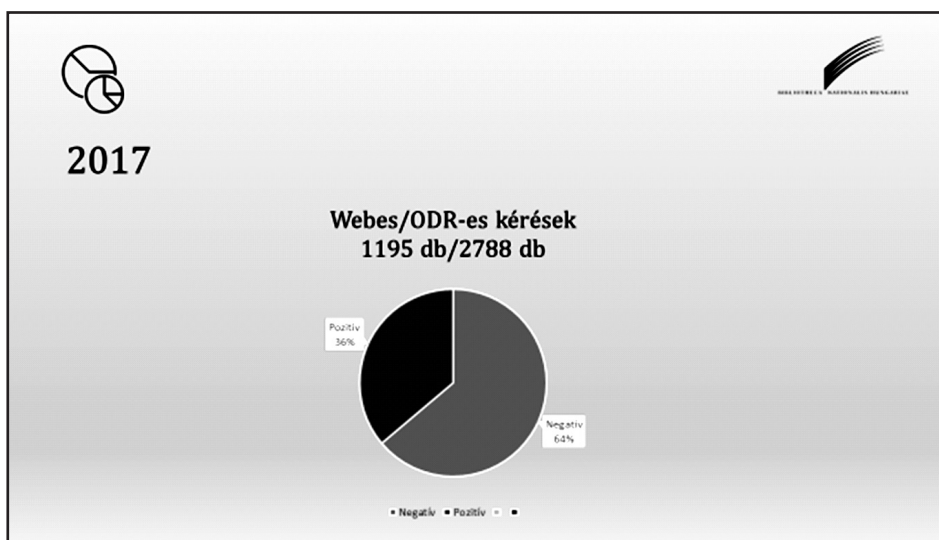
Természetesen ma már a lelőhelyinformáció nagyobb része származik különféle online forrásokból, mint a központi cédulakatalógusból. Maga a lelőhelyező munka sem csak nyomtatott könyvtári dokumentumok belföldi könyvtárakban tárolt példányainak a felkutatásában merül ki, hanem eleve digitálisan készült dokumentumok vagy hagyományos dokumentumok digitalizált változatának keresését is magában foglalja.

A lelőhelyezés jelenlegi törvényi-intézményi háttere

Az Országos Széchényi Könyvtár a magyarországi nyilvános könyvtári dokumentumellátás és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés központi, koordináló szerepet betöltő intézménye. Ennek a feladatkörének az aktuális jogi hátterét az 1997. évi CLX. törvény adja, amely a könyvtárközi dokumentumellátás keretében rendelkezik a dokumentumok lelőhelyének nyilvántartásáról és az érdeklődők részére ez alapján történő adatszolgáltatásról is (ld. a törvény 1. számú melléklete). Ezt a munkát a könyvtáron belül az *Országos Lelőhely-koordinációs és Dokumentumellátó (OLD) Osztály* munkatársai végzik.

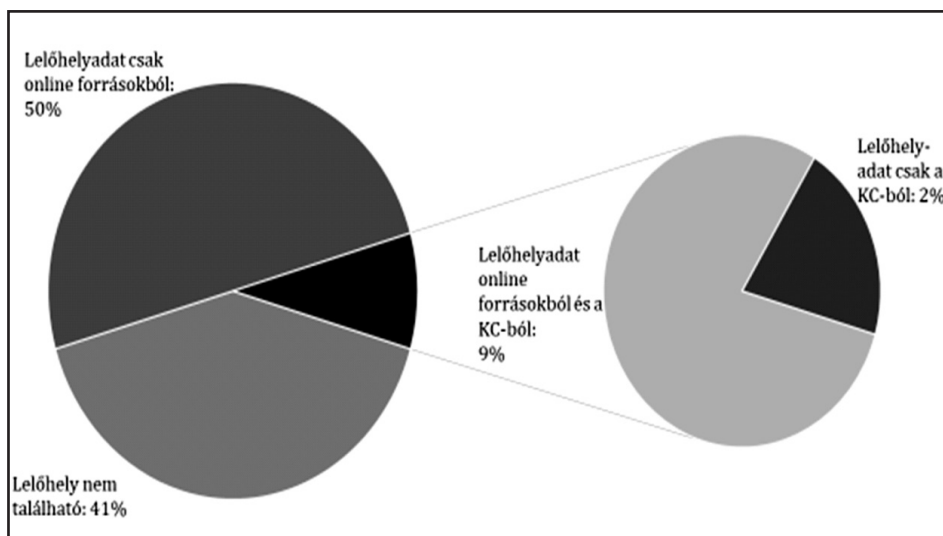
Könyvtárközi kölcsönzés, lelőhelyezés és lelőhely-tájékoztató

A KC az OLD Osztályon belül külön munkacsoportként egyrészt a könyvtárközi kölcsönzés munkáját támogatja, másrészt közvetlenül is fogad lelőhelyezési kéréseket. Leginkább a könyvtárközi kölcsönzésen dolgozó kollégák fordulnak egyenesen hozzánk segítségért, de számos kutató és egy-egy téma iránt érdeklődő magánszemély is ismeri és használja szolgáltatásunkat, amelyet e-mailen keresztül (kkk1@oszk.hu), telefonon (06 1 224 3813 vagy 06 1 224 3834) vagy személyesen (Országos Széchényi Könyvtár, 3. szint, 320/B szoba) lehet igénybe venni. Könyvtárközi kérést ezzel szemben csak könyvtárak, az OSZK beiratkozott olvasói és dolgozói indíthatnak, elsősorban elektronikus – webes* vagy ODR-es – felületen keresztül, de alkalomadtán e-mailen (konkoz@oszk.hu), postai úton küldött levélben vagy személyesen is. Az OSZK-ban a webes-ODR-es és egyéb könyvtárközis kérések, valamint az e-mailen, telefonon és személyesen feltett lelőhelyezési kérdések megválaszolása két külön munkakörbe tartozik.

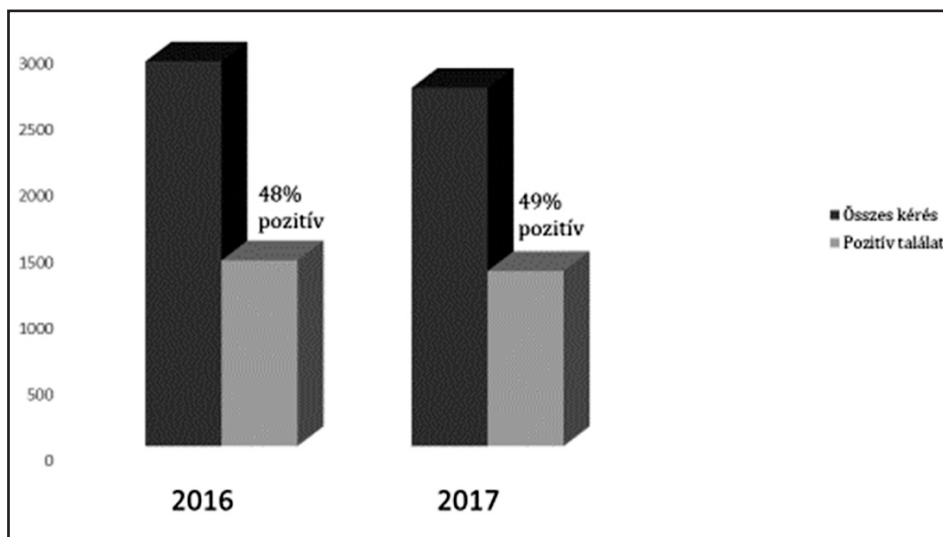
4. ábra
Webes, ODR-es kérdések statisztikája

* A webes regisztráció részletes leírásához ld. PAULIK Péter: Nemzetközi dokumentum-ellátás az Országos Széchényi Könyvtárban = Könyvtári Figyelő, 2014. 2. sz. 127–131. p. (<http://ki2.oszk.hu/kf/2014/07/nemzetkozi-dokumentum-ellatas-az-oroszagos-szechenyi-konyvtarban1/>)

5. ábra

E-mail, telefonos és személyes tájékoztatások statisztikája

6. ábra

Összesített lelőhely-statisztika 2016, 2017.

Eredmények, statisztikák

A könyvtárközi és a lelőhely-tájékoztatói kérések találati arányai

Felmerülhet az a kérdés, vajon nem elhanyagolható-e azoknak a tételeknek a száma, amelyek a MOKKA-ODR nem tartalmaz, vagy ahol a magyarországi közös elektronikus katalógus könyvtárközi kölcsönzésben nem kérhető példányt ad találatként? A megválaszolásban segítségünkre lehetnek az osz-

tályunk által vezetett lelőhelyezési statisztikák. Ebben a tanulmányban most csak a 2017-es év mutatóit emelném ki, annál is inkább, mert az elmúlt néhány évben mind az összes kérés száma, mind a pozitív lelőhelytalálatok aránya ehhez nagyon hasonló szinten mozgott.

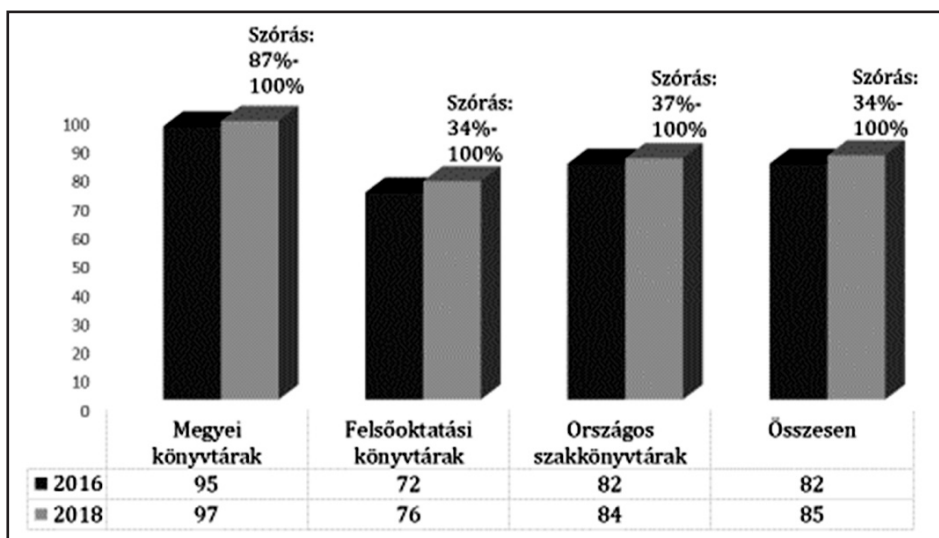
2017-ben a webes-ODR-es felületen beérkezett kérések több mint egyharmadánál (36%) találtunk magyarországi lelőhelyet (vagy internetről letölthető, illetve online kölcsönözhető digitális változatot)

azokban az esetekben, amikor a MOKKA-ODR-ben lefuttatott keresés nem vezetett hasznosítható eredményhez. Az e-mail-es, telefonos és személyes tájékoztatásoknál még nagyobb arányban jártunk sikerrel, ezeknek a kérés típusoknak csaknem kétharmadát (59%) pozitív találattal zártuk. Ez utóbbi kérés típusoknál részletesebb statisztika is rendelkezésünkre áll, amely alapján az is megítélhető vajon a központi cédulakatalógus használata mennyiben javította a találati arányt. Amint az alábbi kördiagramról látható, a kérdések 9%-ában a lelőhelyek egy része csak a KC-ben szerepelt, míg 2%-ában egyedül

a központi cédulakatalógus alapján lehetett a keresett dokumentum belföldi könyvtári példányát megtalálni. Ebből kiderül, hogy a KC egyelőre a 2000-es évek után megjelent publikációk kivételével jelentős szerephez jut.

MOKKA-ODR-tagkönyvtárak állományának elektronikus feltártsága

A saját munkánk eredményességének vizsgálatán túl szerettük volna pontosabban megismerni a magyarországi könyvtárak helyzetét mind állományuk világ-

7. ábra

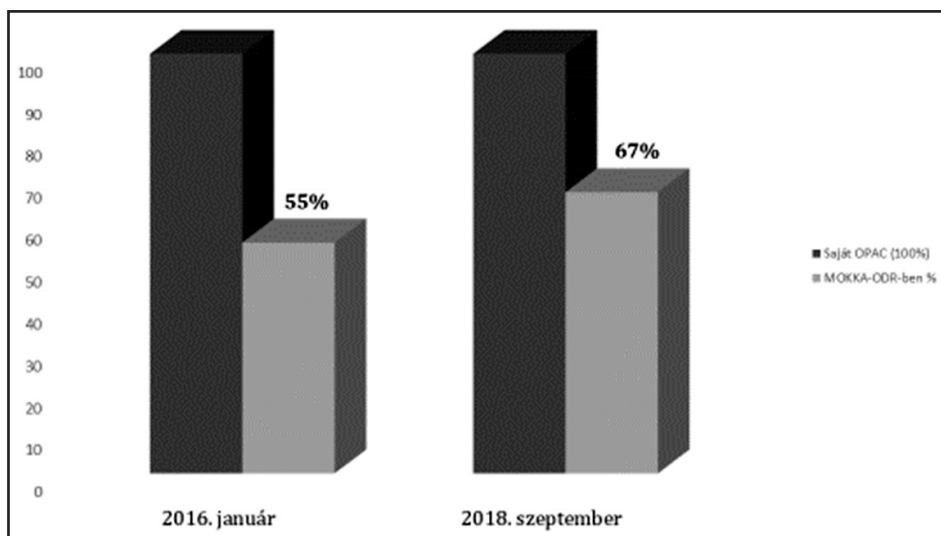
A MOKKA ODR-tagkönyvtárak állományának elektronikus feltártsága

hálón keresztüli láthatósága, mind a MOKKA-ODR-ben való visszakereshetőségük szempontjából. Az ODR-tagkönyvtárak közül kiválasztottuk az Országos Széchényi Könyvtár 54. könyvtárközi kölcsönzés szempontjából legjelentősebb partnerkönyvtárát, és e-mailen keresztül két kérdésre kerestük a választ: állományuknak jelenleg hány százaléka szerepel az online katalógusban, illetve saját OPAC-jük hány bibliográfiai rekordot tartalmaz. Az első kérdésnél – tekintve, hogy többnyire nem száz százalékos feldolgozottságról volt szó – javarészt becsült adatokat kaptunk. 2016 januárjában történt az első felmérés, amelyet 2018 szeptemberében megismételtünk.* A 2016-os kutatás során 49 könyvtár adataival rendelkezünk, míg 2018-ban 36 könyvtártól kaptunk visszajelzést (ebből 34 intézménytől összehasonlításra

alkalmas formában). A kapott eredményeket a 7–9. ábrákon szemléltetjük.

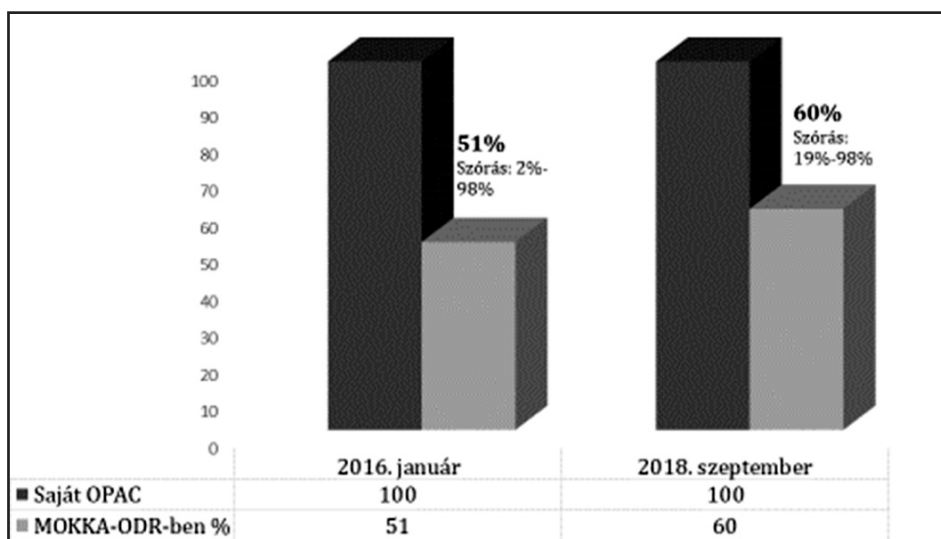
Ahogy várható volt, a megyei könyvtárak dolgozták fel az állományukban található dokumentumokat átlagosan a legnagyobb arányban az online katalógusban (2016: 95%; 2018: 97%), ezt követik az országos szakkönyvtárak (2016: 82%; 2018: 84%), míg a felsőoktatási könyvtárak állományának az elektronikus feltártsága megközelíti, illetve kevéssel meghaladja a 75%-ot (2016: 72%; 2018: 76%). Az összes vizsgált könyvtár állományát nézve 3%-os előrelépés mutatkozik a két felmérés közt eltelt mintegy másfél éves időszakban: 82%-ról 85%-ra emelkedett az elektronikus katalógusokban feldolgozott könyvek összaránya. Ha ezt az eredményt a másik, „negatív” oldalról közelítjük meg, ez azt jelenti, hogy még min-

* A 2016-os felmérést Paulik Péter, a 2018-ast e cikk szerzője és Paulik Péter végezte.

8. ábra

A MOKKA-ODR-tagkönyvtárak saját online katalógusában és a MOKKA ODR-ben szereplő bibliográfiai tételek aránya (összrekordszám alapján, a könyvtárak súlyát, állományának méretét figyelembe véve)

9. ábra

A MOKKA-ODR-tagkönyvtárak saját online katalógusában és a MOKKA-ODR-ben szereplő bibliográfiai tételek aránya (az egyes könyvtárak százalékainak átlaga)

díg kb. minden hatodik-hetedik könyv online visszakereshetetlen. Ennek a „láthatatlan” állománynak egy része a központi cédulakatalógus használatával bejuttatható az országos és a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés rendszerébe.

Az egyedi OPAC-ok és a MOKKA-ODR kompatibilitása

A felmérésben feltett második kérdéssel arra kerestük a választ, vajon egy MOKKA-ODR tagkönyvtár esetében biztosak lehetünk-e abban, hogy az OPAC-ban szereplő tételek minden esetben bekerültek az országos közös katalógusba is? A gyakorlatban ta-

lálkoztunk ellenpéldákkal, ez indokolta számunkra a vizsgálat szükségességét. A könyvtárak saját online katalógusában található bibliográfiai rekordok számát összevetettük a MOKKA-ODR megfelelő könyvtárankénti statisztikáival (<http://www.odrportal.hu/web/guest/bibliografiai-rekordok-szama-konyvtarankent>). A könyvtáraktól kapott adatok két kivétellel 2018 szeptemberéből, illetve október elejéről valók (az Országos Idegennyelvű Könyvtáré 2018. augusztusi, az Illyés Gyula Megyei Könyvtáré 2017 decemberéből való), míg a MOKKA-ból nyert rekordszámok 2018. október elejéről származnak.

A kapott eredmények alátámasztják a tapasztaltakat. 2016 januárjában a MOKKA-ODR több mint a felét, 2018 szeptemberében mintegy kétharmadát tartalmazta a vizsgált intézmények OPAC-jaiban található bibliográfiai rekordoknak. A pontos arány az egyes könyvtárak súlyát, vagyis állományának méretét figyelembe véve 2016-ban 55% volt, 2018-ban 67%, míg az egyes könyvtáraknál kapott százalékos átlagát nézve – vagyis, ha minden könyvtár egyformán esik latba – 51%, illetve 60%.

Természetesen több olyan tényezőt is megnevezhetünk, amely ezeket az arányokat a valóságban a MOKKA javára tolja el. A könyvtárak saját katalógusaiban szereplő folyóiratokat a MOKKA az NPA számláján könyveli el (2018. október elején mintegy 66 000 rekord), vizsgálatunk ezt a hibát nem szűrte ki.

Elképzelhető, hogy egyes megyei könyvtárak helyismereti és bizonyos szakkönyvtárak szakirodalmi adatbázisai okkal nem kerültek be a MOKKA-ODR-be, míg a saját elektronikus katalógus rekordszámába beleszámították; hasonló a helyzet az analitikus feldolgozással keletkezett rekordoknál is. Ezenkívül az is kérdéses lehet, vajon a különgyűjtemények, illetve felsőoktatási intézmények esetében a tanszékek anyagait belevegyük-e a statisztikába, nem is beszélve a letéti állományról. Ezeket a hibaforrásokat a legtöbb, de nem minden esetben kiszűrtük: ennek lehetősége függött attól, az adott könyvtártól kapott válasz mennyire terjedt ki a részletekre. Így a MOKKA-ban nem szereplő adatbázisok tartalmát – ahol tudomásunk volt róla – kivontuk a rekordszámból, a tanszékeknél, különgyűjteményeknél pedig aszerint jártunk el, hogy a MOKKA-ba bekerültek-e ezek az állományrészek vagy alegységek.

A következtetés mindenestre a lelőhelyezés szempontjából egyértelmű: mivel a MOKKA-ODR és a saját OPAC nem 100%-ban fedi egymást, ezért az országos közös katalógusban való ellenőrzés után

indokolt a MOKKA-ODR tagkönyvtárak egyedi katalógusaiban való keresés is.

A lelőhelyezés munkafolyamatai

Adatok ellenőrzése, kiegészítése és pontosítása

A lelőhelyező munka első állomása a kérdező által megadott adatok ellenőrzése megbízható – lehetőleg könyvtári vagy bibliográfiai – forrásból. Magyarországon kiadott dokumentumok esetében ez történhet az Országos Széchényi Könyvtár online katalógusából vagy a Magyar Könyvészet megfelelő kötetéből: (Petrik Géza: Magyarország bibliográfiája 1712–1920; Magyar Könyvészet 1921–1944), és az online is elérhető Magyar Nemzeti Bibliográfiából (mnb.oszk.hu vagy <http://bodza.bibl.u-szeged.hu:9802/oszk/mnb>). Folyóiratcikkek, tanulmányok esetében a könyvtárak által épített szakirodalmi, helytörténeti, illetve cikkadatbázisokat is használhatjuk (többek között a FSZEK szociológiai adatbázisa, az OPKM pedagógiai adatbázisa, az OGYK sajtóadatbázisa, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum és Könyvtár magyarországi, valamint EU-s agrárcikk-adatbázisa, MATARKA, HUMANUS, MTMT stb.).

Ezenkívül – ha az előbbieket nem vezetnek eredményre – dokumentumtípustól és kiadási évtől függően az OSZK törzs- és különgyűjteményi cédulakatalógusaiban is utánanézzünk a dokumentumnak. Külföldön megjelent kiadványoknál elsősorban a Karlsruher Virtueller Katalogot (<https://kvk.bibliothek.kit.edu>) hívjuk segítségül a bibliográfiai leírás pontosítására. Ha ott nem találjuk, amit keresünk, tovább haladunk a kiadás helye szerint illetékes országos közös katalógushoz és a nemzeti, felsőoktatási vagy szakkönyvtárak OPAC-jaihoz. Így például az Amerikai Egyesült Államokban elsősorban a Kongresszusi Könyvtár adatbázisait (<https://catalog.loc.gov/>), illetve az Ohio állambeli felsőoktatási könyvtárak közös katalógusát (<https://olcl.ohiolink.edu/>) nézzük meg. Ha semmilyen fellelhető könyvtári katalógus sem tartalmazza az adott dokumentumot, a kiadó honlapján vagy a szerző saját publikációs listáján, esetleg online (vagy nyomtatott) formában elérhető tudományos szakkönyvben, szakbibliográfiában található információk lehetnek irányadók.

Nem egyszer előfordul, hogy már az adatok pontosítása során sikerül rövidre zárni a keresést: olyan információra bukkanunk, amelynek ismeretében vagy nagyon egyszerűen megtalálható a dokumentum,

vagy az olvasó, kutató már nem is kéri a kérés teljesítését. Az elsöre példa lehet egy egyszerű elütés a szerzők nevében vagy a címben, amelynek kijavításával már a MOKKA-ODR-ben is találunk lelőhelyet; a másodikra az, ha kiderül, hogy a keresett tanulmány vagy folyóiratcikk más nyelven érhető el, mint amit a megadott cím sugall (vagyis az olvasó által elért forrásban a címet lefordították, de nem tüntették fel, hogy a cikk csak az eredeti nyelven olvasható). Szinte említésre sem méltó a klasszikus példa, amikor a kérdező könyvnek véli a folyóiratcikket vagy tanulmányt. Ennél nehezebben kideríthető, ha egy önálló, jellemzően rövidebb terjedelmű kiadvány valójában különnyomat, vagyis tanulmányként már megjelent valamely időszaki kiadványban vagy könyvben. Amennyiben ez világossá válik, nagyobb eséllyel juthatunk belföldön a nyomára, hiszen így a forrásdokumentumát is kereshetjük. Ha ugyanaz az írás több különböző időszaki kiadványban, illetve folyóiratcikként és könyvfejezetként is megjelent, elképzelhető, hogy a kutatónak megfelel másik, nem általa megadott formában is, ami – sokszor az eredeti kérésével ellentétben – hazai könyvtárban is hozzáférhető. Idegen nyelvű műveknél is feltétlenül tisztában kell lennünk a könyv témájával, amit leggyorsabban és leggyorsabban a bibliográfiai leírás tárgyszavaiból ismerhetünk meg. Hasznos lehet a könyv vagy folyóiratcikk szerzőiről is tudni néhány alapadatot: fontos például, hol született, hol élt, milyen egyetemen oktat(ott), vagy esetleg külföldi tudósként volt-e vendégprofesszor valamelyik magyar egyetemen, hiszen ezekben a könyvtárakban nagyobb valószínűséggel találhatjuk meg műveit.

Előfordul, hogy a kutatás során azt a következtetést szűrjük le, valójában még nem is jelent meg a kért dokumentum, vagy a megjelenés véglegesen megghiúsult. A látszat e tekintetben sokszor csal: nem számít egyértelmű bizonyítéknak, ha a nagy internetes könyváruházakban (pl. Amazon, AbeBooks) a könyv adatai, sőt borítója is elérhető. Sőt még a WorldCat-ben szereplő dokumentumoknál sem lehetünk biztosak: a megadott lelőhelyek egyedi katalógusaiba is be kell lépniük. A könyvtár OPAC-jába jutva ugyanis az állományadatoknál, vagy a megjegyzéseknél kiderülhet, hogy a kiadvány még nem érkezett be vagy a megjelenés elmaradt. Előfordul, hogy az egyedi katalógusban már nem is találjuk meg a dokumentumot, mert azt utólag törölték. Gyanúra ad okot az is, ha a kiadó honlapján a termékek között nem szerepel az adott könyv vagy folyóirat. Az ilyen esetek sok kutatómunkát igényelnek: szerencsés esetben

az interneten meg lehet találni a kiadás leállításáról szóló közlést.

Természetesen nem feltétlenül kerül be a könyvtári rendszerbe egy valóban megjelent dokumentum sem. Ilyenek lehetnek például a kizárólag print-on-demand rendszerben forgalmazott dokumentumok, valamint az ún. „predátor kiadók” (predator publishers) által megjelentetett művek, melyekre az jellemző, hogy az Open Access rendszerű publikálás keretén belül a gyors hasznosítás érdekében nem alkalmazzák a tudományos könyv- és folyóiratkiadás alapvető normáit, a szakmai lektorálást és a gondos szerkesztői munkát. Gyanú esetén célszerű az interneten utánanézni, felmerült-e ez a vád a keresett dokumentum kiadójánál.

Belföldi lelőhely keresése (nyomtatott és adatbázisokban hozzáférhető dokumentumok)

Ha már minden adatot ellenőriztünk, pontosítottunk és kiegészítettünk, elsőként a legvalószínűbb helyeken járunk utána a kérésnek. Egyes esetekben érdemes az interneten kezdeni a keresést, máskor célszerűbb először belföldi könyvtári lelőhelyet felkutatni. Az optimális keresési stratégiát minden kérdésnél egyedi módon, több különböző szempont figyelembevételével alakítjuk ki. A hazai könyvtári lelőhely megállapítását általában a magyarországi közös katalógusokban indítjuk el: a KC-ben, a MOKKA-ODR-ben, a MOKKA-R-ben, a Szirén, Szikla, Huntéka adatbázisokban, az Unitasban, a Debrecen-Nyíregyházi, Szombathelyi és Váci Egyházmegyéek közös katalógusában, időszaki kiadványok esetében a KFKK-ban és az NPA adatbázisban. Ezután következnek a dokumentum témája szerint illetékes szakkönyvtárak, országos könyvtárak, egyetemek, esetleg kutató- és idegennyelvi intézetek, majd az értelemszerűen szóba jöhető magyar könyvtárak egyedi katalógusai.

A gyors, hatékony keresés elősegítése érdekében – számos lelőhelyező kolléga sokéves tapasztalatát összegezve – több mint 200 hazai könyvtár OPAC-jai szerepelnek tematikus bontásban az internetes böngészőnk könyvjelzői között. Az „általános” kategóriába kerültek a felsőoktatási könyvtárak, az országos szakkönyvtárak, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, az akadémiai kutatóintézetek és a levéltárak könyvtárai, valamint néhány kisebb, nem speciális gyűjtőkörrel rendelkező intézmény

gyűjteménye. Ezenkívül külön-külön mappába helyeztük az egyházi, jogi, közgazdasági, mezőgazdasági, orvosi, művészeti, természettudományi, zenei és pedagógiai témájú anyagokat gyűjtő könyvtárakat. Ha a fent említett helyek egyikén sem járunk sikerrel, felmerülhet még a külön folyóiratregiszterek, kurrens folyóiratlisták és a digitalizált, távolról elérhető cédulakatalógusok használata is. A keresés során figyelembe vesszük az egyes adatbázisok egyedi jellegzetességeit és a keresések során előjövő gyakori hibalehetőségeket (elsősorban a sorozatok, időszaki kiadványok visszakeresésénél).

A friss kiadványokat ma már szinte nagyobb eséllyel találjuk meg a magyar közgyűjtemények által előfizetett tudományos szakirodalmi adatbázisokban, mint hagyományos nyomtatott formában – más kérdés, hogy ezek könyvtárközi kölcsönzésben szolgáltathatók-e. Az MTA által gondozott Compass adatbázisban sokoldalúan visszakereshetők a magyar könyvtárakban elérhető adatbázis-csomagok, elektronikus folyóiratok, DOI alapján a cikkek, sőt, most már az e-könyvek is, de ez utóbbiak még hiányosan. Az e-könyvek és a még csak online publikált cikkek („e-pub ahead of print”) esetében, illetve ha kétség merül fel a folyóiratok elérésének időbeli korlátaival kapcsolatban, érdemes felkeresni a megfelelő intézmény összes e-forrásait megjelenítő EBSCO Discovery Service keresőt is, ha ez engedélyezi a vendégként való belépést (a teljes szövegű elérések feltüntetésével).

Végül pedig létezik néhány speciális témájú kérdés, melyeknél szükséges a célzott telefonos vagy e-mail érdeklődés is: a megfelelő gyűjtőkörű, de online katalógussal nem rendelkező kisebb szakkönyvtárakban (pl. Magyarországi Németek Könyvtára, Mezőgazdasági Eszköz- és Gépfejlesztéstörténeti Múzeum könyvtára stb.), helytörténeti jellegű kéréseknél a megyei könyvtárakban (ez az anyagrész általában kevésbé feldolgozott), illetve a bármely egyéb okból valószínűsíthető lelőhelyeken is.

Digitális forma keresése az interneten

Ha a világhálón való célzott, gyakorlott kereséssel megtaláljuk a kérdéses dokumentumot digitális formában, a könyvtárközi kérés teljesítésének legegyszerűbb és leggyorsabb módja ennek az internetes elérhetőségnek a megadása. Leggyakrabban talán maguk a szerzők teszik közzé az általuk írt tanulmányokat, cikkeket és könyveket saját weboldalukon vagy intézményük honlapján található publikációs listáikban, vagy különféle tudományos közösségi oldalakon

(pl. researchgate.net, academia.edu, mendeley.com). Írásaik ezeken a helyeken időnként korlátozás nélkül letölthetők, máskor csak külön kérésre, meghatározott számú érdeklődő juthat hozzá. Az így beszerezhető dokumentumok egy része nem a nyomtatásban vagy hivatalos elektronikusan terjesztett kiadványban megjelent, lektorált verziójú publikáció, hanem ún. preprint (szerzői kézirat), amelyben a végleges oldalszámozás és/vagy a szerkesztői javítások még nem jelennek meg. Folyóiratcikket, tanulmányokat a megfelelő intézményi repozitóriumokban, és az adott folyóirat honlapján az esetleges ingyenes archív számok között is ellenőrzünk. Ezen kívül számos más lehetőség áll rendelkezésünkre a digitális változatok felkutatására (nemzeti könyvtárak digitális gyűjteményei, disszertációs adatbázisok, nyílt hozzáférésű könyvek és folyóiratcikkek keresője, tematikus tudástárak stb.).

A kiadványok legális elérhetőségének biztosításában kiugró jelentőségű az Internet Archive (archive.org), ahol amellet, hogy a szerzői jog hatálya alá nem eső kiadványokat ingyen letölthetjük, a jogvédett anyagok esetében nemrégiben bevezették az elektronikus kölcsönzést is. Ehhez csak egy ingyenes, pár perc alatt elvégezhető regisztrációra van szükség, s ezután 14 napra kikölcsönözhetjük a kívánt olvasmányt, illetve ha valaki éppen használja, előjegyezhetjük. (Az Internet Archive-ban elérhető dokumentumok a Karlsruher Virtueller Katalog-ban is látszanak.)

Ha digitális formában küldjük el a keresett dokumentumot vagy annak hozzáférhetőségét, mindig rákérdezzünk, ez a változat megfelel-e az olvasónak, hiszen a kutatók egy – a jelenlegi tapasztalatok alapján kisebb – része a nyomtatott verziót preferálja még akkor is, ha az külföldről, költségtérítéssel szerezhető csak be.

„Extrák”

Ha a kutatást mind papíralapon, mind interneten eredmény nélkül fejeztük be, belföldi kiadványok esetében a megjelenés dátumát figyelembe véve, bizonyos időhatárokon belül megpróbálkozhatunk a szerző vagy a kiadó felkeresésével. Nem egy alkalommal sikerült így beszerezni a magyarországi könyvtári rendszer számára a kívánt dokumentumot. Ha ez nem megoldható, mindenképpen jelezzük a hiányt az Országos Széchényi Könyvtár Gyarapítási Osztályán, így a nemzeti könyvtár lépéseket tehet a hungarikum pótlására, mi pedig azzal az elégedettséggel zárhatjuk le a kérést, hogy mindent elkövettünk a kutatók és

érdeklődők minél hatékonyabb dokumentumellátása érdekében.

Források

[Az elektronikus források megtekintése: 2018. december 22.]

DÁVID Boglárka: Mit, honnan? Gyakorlati tanácsok dokumentumok lelőhelymeghatározásához. = Könyvtári levelező/lap, 2005. 3. sz. 3–5. p.

http://epa.oszk.hu/00300/00365/00040/pdf/KLL_EP_A00365_2005-03_003-005.pdf

DÁVID Boglárka: Könyvtárközi kölcsönzés a Debreceni Egyetemi és Nemzeti Könyvtárban. [Szakdolgozat.] Debrecen, Debreceni Egyetem, 2000.

<http://mek.oszk.hu/03100/03109>

Magyarország a XX. században. Szekszárd, Babits, 1996-2000. Főszerk. Kollega Tarsoly István. V. kötet. Tudománytörténet, Művelődéstörténet, Természeti földrajz, Sporttörténet. 1920-1949.

<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/1311.html>

Központi katalógusok. In: Sallai István, Sebestyén Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átdolg. és bőv. kiad. Budapest, Gondolat, 1965. 322–326. p.

KÜRTI Lászlóné: Az Országos Széchényi Könyvtár az Országos Dokumentumellátási Rendszerben: ... mint az ODR kulcsszeplője = Könyvtári levelező/lap, 2002. 12. sz. 3–6. p.

http://epa.oszk.hu/00300/00365/00013/pdf/KLL_EPA_00365_2002-12_003-006.pdf

Lelőhely-nyilvántartás. In: Könyvtárosok kézikönyve. 3. köt. A könyvtárak rendszere. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, Osiris, 2001. 259–262. p.

Létrejön az Országos Magyar Gyűjteményegyetem.

<https://mult-kor.hu/cikk.php?id=2990>

Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ iratanyagai, 1923–1938 (MNL-OL, Fond K 738)

<https://lmyr.eleveltar.hu/mnlquery/detail.aspx?ID=3461>

PASTEINER Iván: Jelentés az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ I. (1923.) évi működéséről = Magyar Könyvszemle, 1924. 1–4. sz. 120–131. p.

<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00175/pdf/120-131.pdf>

RÁDY Ferenc: A könyvek központi katalógusának helyzete = Könyvtári Figyelő, 1997. 2. sz. 221–225. p.

http://epa.oszk.hu/00100/00143/00022/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_1997_2_221-225.pdf

SZABADNÉ SZEGŐ Judit: A Könyvek Központi Katalógusa céduaállományának és a jelentő könyvtárak körének alakulása In: Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve, 1967. Budapest, OSZK, 1967. 365–376. p.

<http://epa.oszk.hu/01400/01464/00008/pdf/365-376.pdf>

TÓSZEGI Zsuzsanna: A Külföldi Folyóiratok Központi Katalógusának története, működése és eredményei. [Kézirat. Keletkezés dátuma: 1996. szeptember 18. Kónyáné Csúcs Dalma kiegészítéseivel.]

Beérkezett: 2018. december 22.

Open access megállapodás az Akadémiai Kiadóval

Az MTA Könyvtár és Információs Központon belül működő EISZ Nemzeti Program (<http://eisz.mtak.hu>) open access szerződést kötött az Akadémiai Kiadóval, amelynek keretében a 2019-ben elfogadott, magyar szerzők által jegyzett tanulmányok mindenki számára korlátozás nélkül, szabadon hozzáférhetőek lesznek a kiadó folyóirataiban.

A megállapodás a könyvtárak és a kutatók számára nem jár további költséggel.

Részletek:

<http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/open-access/295-open-access-megallapodas-az-akademiai-kiadoval.html>

<http://eisz.mtak.hu/index.php/hu/open-access.html>

(Forrás: Katalist, 2019. február 20. EISZ Titkárság)